

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Leona Nikodýmová

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

Kvalitativní výzkum rodinných systémů osob se závislostí

Autor: Leona Nikodýmová

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Procházka, Ph.D.

Studijní program Sociální pedagogika, specializace Výchovná a vzdělávací praxe

Datum odevzdání : 31. 3. 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2013

Leona Nikodýmová

Poděkování

Děkuji Ph.D. Miroslavu Procházkovi za vedení mé bakalářské práce.

Dále děkuji všem respondentům, kteří se mnou ochotně spolupracovali.

A v neposlední řadě děkuji své rodině, která mě podporovala a dopřála mi dostatek času, potřebného k napsání mé bakalářské práce.

Leona Nikodýmová

Anotace

Bakalářská práce se věnuje problematice rodiny a problematice závislostí. Vysvětluje některé důležité pojmy z oblasti rodiny a z oblasti závislostí obecně. Specificky se pak zabývá závislostí na alkoholu a závislostí na hracích automatech.

Cílem bakalářské práce je zjistit, z jakých rodinných prostředí pocházejí osoby se závislostí na alkoholu nebo na výherním automatu a následně vysledovat některé společné znaky (rizikové faktory) v těchto rodinách, které by mohly být jednou z příčin vzniku závislosti.

Klíčová slova

rodina, funkční rodina, dysfunkční rodina, závislost, psychoaktivní látky, gambling, resilience, prevence

Abstract

The bachelor thesis deals with family issues and addiction issues. Explains some important concepts from the field of addiction and families in general. Specifically, it deals with alcohol dependence and addiction to slot machines.

The aim of this work is to find from which the family environment come people with alcohol dependence or gamblers and then trace some common characteristics (risk factors) in these families, which could be one of the causes of addiction.

Key words

family, functional family, dysfunctional family, addiction, psychoactive substances, gambling, resilience, prevention

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Rodina	11
1.1 Definice rodiny.....	11
1.2 Funkce rodiny.....	11
1.3 Některé typy rodin.....	12
1.3.1 Neúplné rodiny.....	13
1.4 Rodina a výchova.....	13
1.5 Rodina versus sát.....	14
1.6 Dělení rodin dle funkčnosti.....	15
1.6.1 Rozdíly mezi funkčními a dysfunkčními rodinami.....	16
1.6.2 Resilience.....	17
1.7 Rodina jako systém.....	18
1.7.1 Rodinné podsystemy.....	20
1.7.2 Sourozenecké konstelace.....	20
2. Závislost	21
2.1 Definice závislosti.....	21
2.1.1 Psychoaktivní látky a důsledky jejich užívání.....	22
2.2 Druhy závislostí.....	22
2.3 Typy závislostí.....	23
2.4 Příčiny závislostí.....	23
2.4.1 Příklady rizikových faktorů.....	23
2.5 Prevence závislostí.....	25
2.5.1 Zvláštnosti prevence v různých věkových skupinách.....	26
3. Závislost na alkoholu	27
3.1 Příčiny alkoholismu.....	27
3.2 Fáze vývoje vzniku závislosti na alkoholu.....	28
3.3 Psychické změny vyvolané nadužíváním alkoholu.....	28
3.4 Psychické a somatické poruchy vyvolané nadužíváním alkoholu.....	29
4. Patologické hráčství – gambling	30

4.1 Rizika hazardu.....	30
5. Závislost a rodina.....	31
5.1 Některé typické rysy rodin, kde se vyskytuje závislost.....	31
5.2 Způsob výchovy v rodině a prevence závislosti.....	32
PRAKTICKÁ ČÁST.....	33
6. Cíl výzkumu.....	33
7. Použité metody.....	34
7.1 Kazuistika ADAM.....	35
7.2 Kazuistika BORIS.....	38
7.3 Kazuistika CYRIL.....	41
7.4 Kazuistika DAVID.....	44
7.5 Kazuistika EMIL.....	46
8. Shrnutí dat.....	49
9. Porovnání dat.....	50
10. Závěr výzkumu.....	51
ZÁVĚR.....	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	55

ÚVOD

Alkohol je nejčastěji užívanou psychoaktivní látkou a bohužel také společností hodně tolerovanou. Už velmi malé děti se v rodinách setkávají s konzumací alkoholu při různých oslavách a významných událostech v životě rodiny. Pak není divu, že konzumaci alkoholu považují za něco zcela běžného a normálního. Rodiče si často neuvědomují, jak moc velkou roli hrají v prevenci závislostí. Uznávám, že například novoroční příděvek je opravdu silnou tradicí a rodina ho asi těžko bude odbourávat - o to více by se měla snažit s dětmi hovořit o návykových látkách, o nebezpečí vzniku závislostí a o negativních důsledcích spojených se závislostí.

Já sama pocházím z vesnice, kde je jakési nepřímé „podbízení“ alkoholu dětem, vylepšeno ještě o tzv. letní zahradní „grilovačky“, které jsou typické popíjením vína nebo piva ke grilovanému masu a to vše za účasti pobíhajících dětí. Poté u mladistvých následují různé koncerty, diskotéky, zábavy, večírky a na konci této posloupnosti stojí fenomén jménem *ZÁVISLOST*. O tom, že to není fenomén zrovna ojedinělý, mě přesvědčilo i to, že při výběru mého výzkumného vzorku jsem měla ve svém okolí opravdu z čeho vybírat. Zamyslí-li se každý z nás, určitě zase v tom svém okolí najde nejméně jednu rodinu, která trpí problémem zvaným *závislost* a nemusí to být jenom závislost na alkoholu. Já jsem si závislost na alkoholu a v některých případech i přidruženou závislost na hracích automatech, vybrala právě kvůli jejich velkému výskytu v mém okolí.

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, z jakých rodinných prostředí pocházejí osoby se závislostí na alkoholu nebo na výherním automatu a následně vysledovat některé společné znaky (rizikové faktory) v těchto rodinách, které by mohly být jednou z příčin vzniku závislosti. Ráda bych na základě výsledků výzkumu pomohla svým respondentům, aby stejné chyby, které udělali jejich rodiče, nedělali oni sami ve svých budoucích, nebo již existujících prokreačních rodinách, neboť jak známo, děti často opakují vzorce chování svých rodičů.

Teoretická část práce bude rozdělena tematicky do tří oddílů. V prvním oddíle se budu zabývat rodinou - definicí rodiny a vysvětlením vybraných pojmů z oblasti rodiny.

Druhý oddíl bude zaměřen na závislost – nejprve na závislost obecně a následně pak na závislost na alkoholu a na hracích automatech. Třetí oddíl pak bude věnován propojení závislosti a rodiny.

V praktické části práce budu zkoumat rodinné systémy mých respondentů, tedy osob se závislostí na alkoholu, popřípadě i na výherních automatech. Následně provedu analýzu získaných dat a jejich srovnáním se pokusím nalézt společné znaky, které by mohly být jednou z příčin vzniku závislosti u těchto osob.

Abych problém závislosti u mých respondentů prozkoumala do detailu, musela bych se věnovat i prostředí školy, vrstevníků, společnosti, jejich osobnostním předpokladům, mírou resilience jejich sourozenců, atd. To mi ovšem rozsah mé práce nedovoluje. Vybrala jsem tedy pouze rodinné prostředí, protože rodiče dětí ho mohou nejsnáze ovlivňovat, mohou ho utvářet tak, aby působilo preventivně, proti vzniku závislosti u jejich dětí.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

1.1 Definice rodiny

V běžném povědomí je rodina malá skupina osob, které jsou vzájemně propojeny různými vazbami – partnerskými, rodičovskými atp.

V právníkové literatuře se nehovoří o rodině, ale o rodinné kolektivitě – rodina je základem společnosti.

Z pohledu sociologie je rodina malou sociální skupinou.

Sociální psychologie definuje rodinu jako primární skupinu.

Ekonomové hovoří o rodině jako o výrobní a spotřební jednotce (Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 78).

„Rodina odedávna a především existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou každé lidské společnosti“ (Matoušek, 2003, s. 9).

1.2 Funkce rodiny

Matoušek uvádí jako hlavní funkci rodiny výchovu dětí a na druhém místě pak uspokojování potřeb dospělých členů rodiny (2003, s. 148).

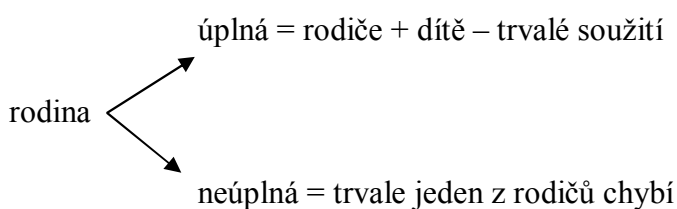
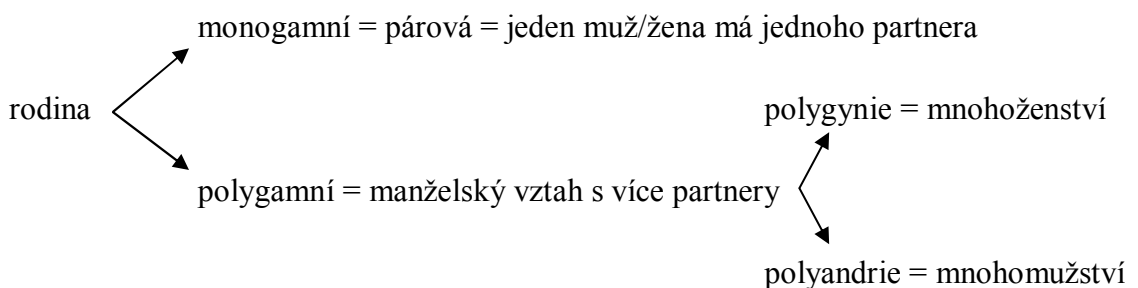
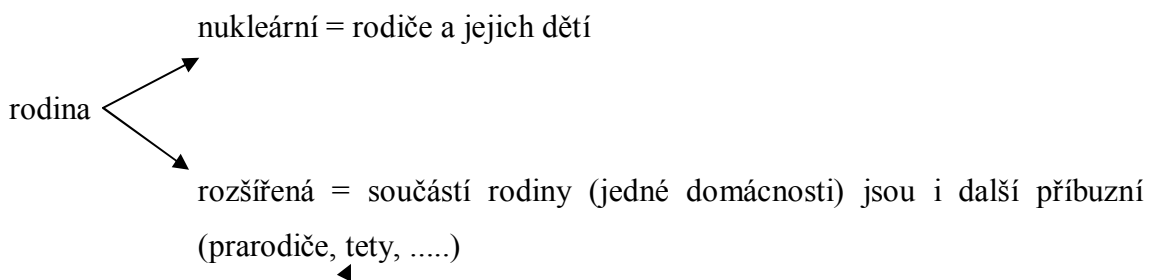
Kraus pak jednotlivé funkce dělí a popisuje podrobněji (2008, s. 81 - 83):

- *reprodukční funkce*
biologická reprodukce má zásadní význam jak pro společnost, tak pro jedince,
- *ekonomická funkce*
členové rodiny se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry, rodina se stává spotřebitelem,
- *ochranná funkce*
pocit bezpečí, uspokojuje životní potřeby všech členů rodiny,

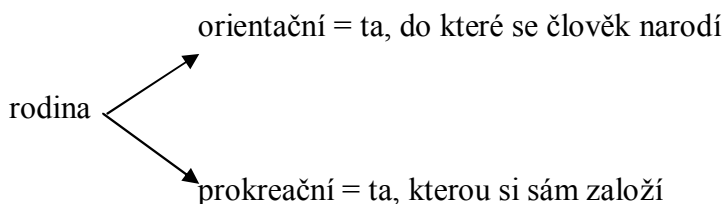
- *výchovná funkce*
v rodině probíhá primární socializace,
- *rekreační funkce*
rodina je také zdrojem relaxace a zábavy,
- *emocionální funkce*
jde o nezastupitelnou funkci rodiny - rodina vytváří citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.

Jednotlivé funkce se vzájemně prolínají, doplňují a mění v souvislosti se změnami v postavení a významu rodiny ve společnosti. Velkou proměnou prošla například reprodukční funkce, kde trendem dnešní doby je odkládání mateřství, pokles počtu dětí v rodinách, nárůst počtu bezdětných párů, ... (Procházka, 2012, s. 102).

1.3 Některé typy rodin

(Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 78 - 79).

(Vágnerová, 2008, s. 589 - 592).

1.3.1 Neúplné rodiny

Neúplné rodiny, tedy rodiny s jedním rodičem, představují stále častější rodinný typ. V 90 % jde o matky s dětmi, v 10 % o otce s dětmi. Š. Gjuríčová a J. Kubička (2009, s. 95) pak hovoří o 5 % otců s dětmi.

Matky, které se ocitnou samy s dětmi, se musí vyrovnat s celou řadou problémů ohledně financí, vedení domácnosti, sebepojetí, narušené interakce s dětmi, špatného vztahu s bývalým manželem. Prožívají pocity deprese a beznaděje, bývají přetíženy a podrážděny, což ještě více zhoršuje jejich interakci s dětmi (Sobotková, 2001, s. 132).

I. Sobotková také upozorňuje na to, že výzkumy dosud neprokázaly tradiční předpoklad, že negativní jevy ve vývoji dítěte (poruchy chování, delikvence, agresivita u chlapců) souvisejí s absencí otce ve výchově (s absencí otcovské role socializační a disciplinární). Výzkumy naznačují, že jde o kombinaci s dalšími důvody, jako je pocit méněcennosti v důsledku nižšího socioekonomického statusu, přetrvávající nevraživost mezi rodiči, zmatenost dítěte, pocit odmítnutí a zavržení. Pokud už k rozvodu dojde, měl by zůstat zachován kvalitní vztah mezi rodiči a dětmi (2001, s. 133 - 134).

1.4 Rodina a výchova

„Dejte dohromady všechny existující rodiny a máte společnost. Je tomu prostě tak. Výchova v jednotlivé rodině má svůj odraz ve společnosti, kterou tyto rodiny tvoří. A instituce jako školy, církve, úřady a vláda jsou, celkem vzato, prodloužením rodinných

forem do nerodinných. Rodina a společnost jsou malá a velká verze stejné podstaty“ (Satirová, 2006, s. 335).

Dle Martínka působí rodina na dítě od nejútlejšího věku a výrazně utváří jeho osobnost. Většina vlastností a názorů člověka je ovlivněna výchovou v rodině, také základy veškerého patologického chování pocházejí z rodiny. *„Na způsob výchovy v rodině působí celá řada faktorů – sociální postavení rodičů, jejich věk, vzdělání a kulturnost, početnost rodiny, způsob soužití rodičů a především kvalita této výchovy*“ (Martínek, 2009, s. 99).

Ve vztahu k uplatňování rodičovské autority hovoříme o celé řadě výchovných stylů, například:

- *Autoritářský styl* – silné vedení, vyžadována poslušnost a plnění příkazů a zákazů, chladné vztahy omezené na příkazy a zákazy. Nebezpečný je především v pubertě, kdy může vést k útěkům z rodiny a ke vzniku rizikových forem chování.
- *Liberální styl* (volná výchova) – téměř žádné vedení, neutrální vztahy. Zvýrazněné ego dítěte může vést ke konfliktům ve škole, později v zaměstnání.
- *Demokratický styl* (interaktivní) – rodiče udávají pravidla, která ale s dětmi konzultují, vztahy jsou kladné, autorita rodičů zůstává zachována - někteří autoři proto používají termín autoritativní styl, který odlišují od autoritářského stylu (Procházka, 2012, s. 107 – 109).

1.5 Rodina versus stát

Negativním trendem posledních let je přebírání dřívějších kompetencí rodiny státem a různými organizacemi. Dítě začne velice brzy navštěvovat školku, školu, družinu, různé kroužky. Také u dospělých se většina aktivit odehrává mimo rodinu a člověk často umírá v nemocnici nebo v zařízeních pro staré lidi. Výchovný vliv rodiny klesá, výchova probíhá v institucích, kde chybí citová složka, vzrůstá vliv médií. *„Postmoderní sociální stát (v Evropě se nejnověji mluví o klientském státě) se nenápadně stává obrovskou náhradní rodinou všech občanů*“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 40).

1.6 Dělení rodin dle funkčnosti

B. Kraus a V. Poláčková dělí rodiny dle funkčnosti na:

- *rodiny funkční* – přiměřeně plní všechny své funkce,
- *rodiny afunkční* – občas v nich dojde k narušení jedné nebo několika funkcí, ale není narušen vývoj dítěte ani život rodiny,
- *rodiny dysfunkční* – je narušen proces socializace u dítěte, dochází k vnitřnímu rozkladu rodiny (Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 79).

Oproti tomu Z. Helus (2007, s. 152- 163) dělí rodiny, dle jejich funkčnosti vzhledem k dítěti, na:

- *rodiny funkční (stabilizované)* – zajišťují optimální vývoj dítěte,
- *rodiny funkční s přechodnými problémy* – problémy jsou různě závažné (manželská krize, finanční nouze, dospívání dětí, ...), ale rodina je dokáže vždy vyřešit sama – těchto rodin je většina,
- *rodiny problémové* – rodina má problémy a hrozí jí rozpad – hledá pomoc zvenčí, přesto se často rozpadá, ale hledá se alternativa, aby co nejméně trpěly děti,
- *rodiny dysfunkční* – v těchto rodinách jsou některé funkce vážně a dlouhodobě narušeny, děti jsou ohroženy, je nutný zásah zvenčí, ten však nebývá úspěšný, neboť jsou narušeny vztahy v rodině, rodina se rozpadá a zde rozchod rodičů zanechává na dětech dlouhodobé, traumatické následky, př. rodiny s alkoholismem, s vleklými krizemi, ,
- *rodiny afunkční* – rodina neplní své funkce, ohrožuje dítě (nezájem o dítě, týrání, zanedbávání), náprava již není možná, dítě je nutné okamžitě z rodiny odebrat - těchto rodin je u nás méně než 1%.

Rodiny funkční s přechodnými problémy a rodiny problémové pak dále dělí na dalších devět typů:

- *nezralá rodina* = dítě mají příliš mladí, nezralí lidé (málo citů, nezkušenost),
- *přetížená rodina* = např. přetížená konflikty, citovým strádáním po rozvodu,
- *ambiciózní rodina* = ambice rodičů jdou na úkor rozvoje jejich dětí,

- *perfekcionista rodina* = rodiče příliš tlačí na dítě, aby bylo vždy perfektní,
- *autoritářská rodina* = převažují příkazy a zákazy bez ohledu na názor dítěte,
- *rozmazlující (protektionistická) rodina* = vládní snaha vždy dítěti vyhovět,
- *nadměrně liberální a improvizující* = dítě zde trpí nedostatkem řádu,
- *odkládající rodina* = rodiče často dítě někomu svěřují – odkládají je,
- *disociovaná rodina* = jsou vážně narušeny vztahy (probíhající rozvod, ...).

I. Sobotková definuje dysfunkční rodinu jako „rodinu, v níž jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování“ (2001, s. 33).

O. Matoušek (2003, s. 148) dělí rodiny na funkční a dysfunkční, neboli na neklinické a klinické:

- funkční rodina = rodina normální, harmonická, zdravá, neklinická,
- dysfunkční rodina = rodina klinická = rodina, kde je přítomna nějaká porucha (duševní nemoc, vážná tělesná nemoc, záznam v rejstříku trestů, apod.).

1.6.1 Rozdíly mezi funkčními a dysfunkčními rodinami

Rodinné vztahy:

- dysfunkční rodiny – převažuje nedůvěra, nepřátelství, odmítání potřeb, mocenské boje,
- funkční rodiny – jsou jasně dané odpovědnosti, členové se respektují.

Komunikace v rodině:

- dysfunkční rodiny – nízká komunikační iniciativa, převažuje zmatek, nedorozumění,
- funkční rodiny – komunikace je aktivní, sdělení jsou jasná, převažuje dialog, humor a smích.

Emoce v rodině:

- dysfunkční rodiny – převažují negativní emoční projevy, ironizování, zlehčování signálů nepohody,

- funkční rodiny – členové dávají najevo potěšení ze vzájemného kontaktu, převažuje pozitivní atmosféra.

Vedení domácnosti:

- dysfunkční rodiny – zvládání domácnosti s obtížemi, nejasné kompetence, požadavky se nikdo neřídí,
- funkční rodiny – domácnost zvládají hladce, při řešení problémů děti mohou diskutovat s rodiči, je brán ohled na jejich názory, ale důležité věci rozhodují rodiče.

Hranice mezi funkčními a dysfunkčními rodinami rozhodně není jednoznačná, i ve funkčních rodinách se vyskytují spory a nejasnosti, ty však nepřevažují a nečiní rodinu dysfunkční a naopak v dysfunkčních rodinách se vyskytuje dost „normálního“. Současné výzkumy již ustupují od ostrého dělení na rodiny funkční a dysfunkční a pokouší se o „*kvalitativní odstupňování funkčnosti rodiny*“. Současné výzkumy funkčnosti rodiny se tedy zaměřují na schopnost členů rodiny spolu komunikovat, řešit problémy, přiměřeně emočně reagovat a určovat meze přípustného chování (Matoušek, 2003, s. 149 - 151).

1.6.2 Resilience

To, že je rodina dysfunkční, neznamená automaticky, že jedinec, který z ní vzejde bude mít sklon k závislostem, nebo jiným deviacím. Tomuto „*příznivému vývoji za nepříznivých podmínek*“ říkáme resilience. Vezmeme-li v úvahu dva sourozence, kteří pocházejí ze stejného nepříznivého prostředí, kdy jeden z nich je naprosto bezproblémový a druhý se „*dostane tzv. na scestí,*“ pak je jasné, že musí existovat určité vnitřní vlastnosti, které zaručují jedinci resilientnost (odolnost, nezdolnost). Tyto vlastnosti bývají označovány jako BIG-FIVE (Velká pětka) a patří mezi ně:

- *Intelligence*

Zde nemáme na mysli pouze vyšší IQ a schopnost učit se, ale také umět tyto nové poznatky využít, umět se orientovat ve společnosti, ve které žijeme a umět chápat emoce druhých lidí.

- *Svědomitost*

Pod tuto vlastnost bychom mohli zařadit spolehlivost, pracovitost, pečlivost, cílevědomost, atp.

- *Extraverze*

Extravertní člověk je nasměrován směrem ke druhým lidem, má spoustu přátel, snadno navazuje známosti, je výřečný, dokáže se prosadit.

- *Přívětivost*

Přívětivý člověk dokáže vyjít s ostatními lidmi, nevyvolává spory, je nesobecký, dobrosrdečný.

- *Citová stabilita*

Člověk citově a nervově stabilní je klidný, vyrovnaný, sebejistý.

V souvislosti s psychickou odolností je třeba také zmínit, že děti, až přibližně do puberty, nehodnotí svou životní situaci, nepřemýšlí, je-li jejich život dobrý, nebo špatný, berou ho takový, jaký je. Nevědí, že se o ně rodiče špatně starají, že je zanedbávají.

Kromě těchto sil vnitřních existují i síly vnější, v životním prostředí dítěte, které mohou dítěti pomoci v obraně proti nepříznivým podmínkám, např.:

- škola a dětská skupina - možnost v něčem vyniknout,
- dětská přátelství,
- sourozenecké vztahy - kde nefunguje rodič, je aspoň sourozenec,
- zamilování a erotické vztahy,
- manželství a založení vlastní rodiny (Matějček, Dytrych, 2002, s. 70, 108 - 118).

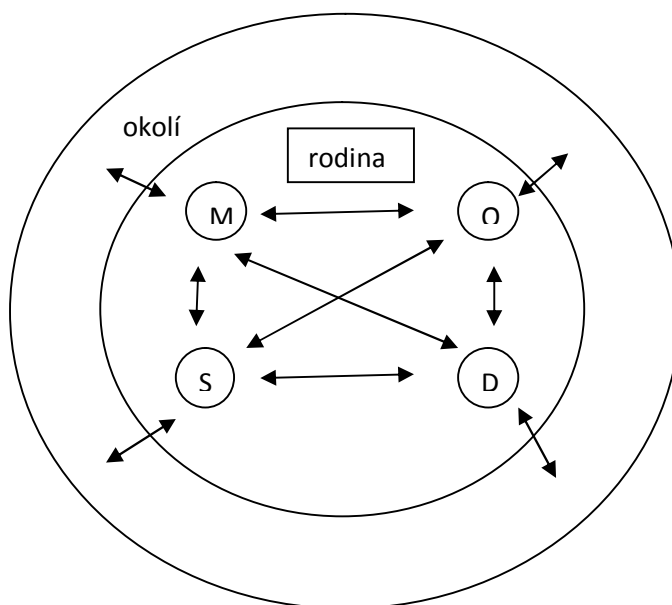
1.7 Rodina jako systém

„Systém je soubor jednotlivin ve vzájemné interakci. Jeho fungování je závislé jednak na povaze součástí, jednak na způsobu jejich organizace. Proto se říká, že systém je víc než

suma jeho částí. Kromě vnitřních vazeb mezi částmi (podsystemy) existují ještě vazby systému navenek. Systém musí být vůči svému prostředí ohraničen, aby se v něm nerozpustil. Zároveň musí s okolím komunikovat, aby nezanikl. Systém se udržuje v ustáleném stavu pomocí zpětných vazeb. Negativní zpětná vazba vyrovnává odchylky od ustáleného stavu a vrací systém do rovnováhy. Sociální systém je velmi komplexní; na rozdíl od mechanických, jednoduchých systémů se vyvíjí“ (Matoušek, 2003, s. 77).

Za podstatu rodinných systémů jsou často považovány rodinné interakce (viz obr. č. 1), kdy ani tak nezáleží na závažnosti rodinného problému, ale spíše na reakci rodiny na tento problém. Reakce vychází z kvality interakcí v rodině. Kvalita interakcí v rodině pak tedy rozhoduje o míře funkčnosti rodiny (Sobotková, 2001, s. 24 - 25).

Obr. č. 1 Schéma rodinných interakcí

Zdroj: vlastní, inspirace – přednášky Ph.D. Součka

Právě rodinné interakce bývají často považovány za podstatu rodinných systémů.

Členové rodiny nepochybně musejí vytvářet vztahy a musejí komunikovat, neboť vše, co říkají a dělají, má komunikační význam (Matoušek, 2003, s. 77).

1.7.1 Rodinné podsystémy

Každá rodina si vytváří různá spojení (podsystémy) pro jisté účely, např.:

- *manželský podsystém* – závažná rozhodnutí, sdílení sexu, dítěti nepřístupný,
- *rodičovský podsystém* – zajišťuje naplňování potřeb dětí, dítěti přístupný, musí mít jasné hranice = rodičovská autorita,
- *sourozenecký podsystém* – dítě se učí spolupráci, soutěžení, pomáhá utvářet vlastní identitu,
- *podsystém rodič/dítě* – pěstování společných zájmů, posilování sexuální role.

„Má-li být rodina funkční, musí být hranice všech subsystémů jasné a za jasných podmínek překročitelné. Nefunkční hranice je charakterizována buď jako difuzní (nejasná), či jako rigidní (nepropustná)“ (Matoušek, 2003, s. 83).

1.7.2 Sourozenecké konstelace

Sourozenecké konstelace = pořadí narození dítěte mezi sourozenci (Helus, 2007, s. 174).

„Jak mohou být dvě, tři nebo více dětí jedněch rodičů, žijící v témže domě, tak odlišné? To je otázka – a teorie sourozenecké konstelace na ni pomáhá hledat odpověď s přihlédnutím k odlišnostem situace v každé jednotlivé rodině.“ Mezi odlišnostmi řadí například: pohlaví dětí, věkový odstup, tělesné rozdíly nebo postižení (Leman, 2006, s. 28).

Dle Nováka stejně jako nemůžeme říci, že člověk, který se narodil ve znamení Býka, je takový a takový, nemůžeme na osobnost usuzovat ani dle sourozeneckých konstelací, už jen proto, že znamení je jen dvanáct, variant sourozeneckých konstelací ještě méně, zatímco typů osobností je celá řada. Při posuzování osobnosti člověka nelze brát teorii sourozeneckých konstelací jako určující, ale je určitě vhodné k ní přihlédnout, neboť připustíme-li, že osobnost člověka utváří dědičnost, prostředí a výchova, pak každé další dítě v rodině se rodí do jiného prostředí a rodiče k němu přistupují výchovně jinak,

např. v souvislosti s dřívějšími zkušenostmi s prvním dítětem, atd. (Novák, 2007, s.25, 26).

Leman (2006, s. 14) uvádí některé osobnostní rysy, které bývají typické pro jednotlivé sourozenecké pozice:

- prvorozené dítě – svědomitý, spolehlivý, perfekcionista, vážný, studijní typ,
- prostřední dítě – nezávislý, mnoho přátel, vyjednávač,
- nejmladší dítě – společenský, vychytralý, rád středem pozornosti, předvádí se.

2. Závislost

2.1 Definice závislosti dle 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí

„ je touha (často silná, někdy přemáhající) brát psychoaktivní látky (které mohou, avšak nemusí být lékařsky předepsány), alkohol, nebo tabák. Návrat k užívání látky po období abstinence často vede k rychlejšímu znovuobjevení jiných rysů syndromu, než je tomu u jedinců, u nichž se závislost nevyskytuje.“ Definitivní diagnóza závislosti by se měla stanovit pouze tehdy, jestliže během jednoho roku se vyskytly nejméně tři následující příznaky:

- silná touha nebo pocit puzení užívat látku (craving = bažení),
 - potíže v sebeovládání při užívání látky,
 - tělesný odvykací stav (abstinenční syndrom),
 - průkaz tolerance k účinku látky (vyžadování stále vyšších dávek k dosažení původního účinku),
 - postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů,
 - pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků
- (Nešpor, 2000, s. 14).

Dle MKN-10 tedy patologické hráčství závislostí není (řadí se mezi *návykové a impulzivní poruchy* stejně jako závislost na internetu, na práci,), ale porovnáme-li definici patologického hráčství a definici závislosti, najdeme řadu společných rysů:

Patologické hráčství:

- hraní i na úkor materiálních, rodinných a pracovních hodnot a závazků,
- intenzivní puzení ke hře, které lze těžko ovládnout,
- hráčství pokračuje i přes nepříznivé sociální důsledky, jako zchudnutí a rozpad osobního života.

Závislost:

- zanedbávání jiných zájmů ve prospěch užívané psychoaktivní látky,
- silná touha užívat látku, problémy s kontrolou užívání látky,
- užívání i přes vědomí škodlivých následků.

Dle Nešpora tedy není vyloučeno, že se časem definice závislosti změní (2000, s. 15, 31).

2.1.1 Psychoaktivní látky a důsledky jejich užívání

Psychoaktivní látky jsou látky, které mají schopnost ovlivňovat psychiku člověka.

Důsledkem jejich užívání může být:

- *Akutní intoxikace* = přechodná změna fyziologických a psychických funkcí.
- *Zneužívání (abúzus)* = v důsledku dlouhodobého užívání (nadužívání, zneužívání, nadměrného užívání) dochází k psychickým a somatickým poškozením.
- *Závislost* = nemoc - závislý užívá psychoaktivní látku bez ohledu na její negativní zdravotní důsledky, postupně dochází k narušení tělesných, psychických i sociálních funkcí (Vágnerová, 2008, s. 548).

2.2 Druhy závislostí dle návykové látky (MKN-10)

V rámci Mezinárodní klasifikace nemocí se rozlišují následující druhy závislostí:

- závislost na alkoholu,

- závislost na opioidech (např. heroin),
- závislost na kanabinoidech,
- závislost na tlumivých lécích (sedativech nebo hypnotikách),
- závislost na kokainu,
- závislost na jiných stimulancích, včetně kofeinu a pervitinu,
- závislost na halucinogenech (např. ecstasy),
- závislost na tabáku,
- závislost na organických rozpouštědlech,
- závislost na několika látkách nebo jiných psychoaktivních látkách (Nešpor, 2000, s. 15).

2.3 Typy závislostí na psychoaktivních látkách

M.Vágnerová rozlišuje dva typy závislostí:

- *Somatická závislost* (biologická, fyzická) = stav adaptace organismu na psychoaktivní látku, doprovázený zvyšující se tolerancí (k dosažení téhož efektu je potřeba stále vyšší dávka) a projevující se při vysazení drogy abstinenčním syndromem (neklid, napětí, pocení, třes, zažívací potíže, ...).
- *Psychická závislost* = touha, potřeba užívat drogu opakovaně k vyvolání příjemných prožitků (Vágnerová, 2008, s. 549).

2.4 Příčiny závislostí

Příčiny závislostí jsou předmětem řady výzkumů, je jich celá řada a nové vznikají. Závislosti nemají jednu příčinu, ale vznikají v důsledku vzájemného působení více rizikových faktorů (Procházka, 2012, s. 147).

2.4.1 Příklady rizikových faktorů

Rizikové faktory se dají rozdělit do následujících oblastí:

- Osobnost dítěte a dědičnost:

problémy s návykovými látkami u předků; duševní nemoc předků; poškození mozku při porodu; později těžký úraz hlavy; sklon k násilí, špatné sebeovládání; nižší inteligence.

- Rodina:

nedostatek času na dítě; malý dohled; nejasná pravidla chování; přehnaná přísnost; malé citové vazby; podceňování dítěte nebo naopak přehnaná ctižádost rodičů; špatné duševní a společenské fungování rodičů; výchova pouze jedním rodičem bez pomoci dalších příbuzných; rodiče nevytvářejí prostor pro kvalitní zájmy; dítě žije bez rodiny.

- Škola:

nedostatečně prováděná prevence; nabízí málo mimoškolních aktivit; problémoví žáci jsou ponižováni.

- Zaměstnání:

dostupnost alkoholu a hazardních her na pracovišti; mnoho stresu; trojsměnný provoz; nezaměstnanost; špatné vztahy na pracovišti.

- Vrstevníci:

vrstevníci je ovlivňují mnohem více než rodiče; scházejí se často v rizikovém prostředí restaurací a diskoték; kamarádi pijí alkohol, kouří, berou drogy nebo hazardně hrají.

- Společnost:

velkoměsto; chudoba; návykové látky a hazardní hry jsou snadno dostupné; málo možností trávení volného času (Nešpor, 2001, s. 44-54).

M. Vágnerová dělí rizikové faktory na bio – psycho – sociální. Mezi psychické faktory řadí i motivaci, která spouští užívání psychoaktivní látky. Motivace obvykle vychází z potřeby:

- *uniknout negativnímu* – např. vyhnout se stresu,
- *získat pozitivní* – např. uvolnit zábrany, dosáhnout slasti,
- *sociální konformity* – akceptace skupinou, která psychoaktivní látku užívá.

Mezi rizikové faktory dále řadí složení psychoaktivní látky – užívání tzv. tvrdých drog, jako např. heroin, vyvolá závislost téměř u každého, bez ohledu na jeho individuální biologické a psychické vlastnosti (2008, s. 550-554).

2.5 Prevence závislostí

Dle K. Nešpora je pro prevenci závislostí důležité zejména:

- Projevovat zájem o dítě:
umět přiznat vlastní chybu; umět naslouchat dítěti, poslouchat co říká.
- Hovořit s dětmi o návykových látkách a závislostech:
znát jednotlivé návykové látky, jejich účinky a rizika jejich užívání.
- Vyvážený životní styl a zdravé záliby:
nabízet kvalitní koníčky; zajímat se o volný čas dětí; klást přiměřené nároky.
- Rodinná pravidla:
pravidla jsou přesně stanovena, jejich porušování má přiměřené a důsledně prosazované následky.
- Dobré hodnoty a vzory:
důležitější než to, co říkáte, je to, co děláte!
- Dobrá společnost a ochrana před špatnou:
snažit se dítěti vybrat dobrou vrstevnickou společnost (kroužek, oddíl, ...); naučit dítě odmítat nevhodné nabídky (např.: „*Já s kouřením začít nechci!*“); trávit s ním více času; znát společnost, se kterou tráví volný čas.

- Zdravé sebevědomí:

lépe je dítě chválit, než kritizovat; nikdy není špatné dítě, ale pouze jeho chování; dávat dítěti pouze přiměřené cíle, sebevědomé dítě dokáže lépe odmítat špatné kamarády.

- Spolupráce při výchově:

dospělí, kteří se o dítě starají, by se měli dohodnout na zásadních otázkách výchovy; důležitá je také spolupráce v širší rodině (Nešpor, 2001, s. 14-30).

2.5.1 Zvláštnosti prevence v různých věkových skupinách

S prevencí závislostí lze začít již od nejtělejšího věku:

- Do 1 roku:

Dítě: úplná závislost na matce.

Prevence: laskavá péče a uspokojování citových potřeb.

- Od 1 do 3 let:

Dítě: psychicky se začíná odpoutávat od matky, prosazovat své názory.

Prevence: klidné, vřelé a laskavé chování rodičů.

- Od 3 do 6 let:

Dítě: objevuje svět mimo rodinu.

Prevence: hovořit o důležitosti zdraví a jeho ochraně + upozornit na možná nebezpečí jako sirky, ostré předměty, alkoholické nápoje, různé tabletky.

- Od 7 do 12 let:

Dítě: začíná rozumově uvažovat.

Prevence: je třeba zahájit cílenou prevenci proti škodám způsobeným alkoholem, tabákem a jinými drogami.

- Od 13 do 22 let:

Dítě: připravuje se na samostatný život.

Prevence: v tomto věku se dospělý může nabídnout jako zdroj informací, ale nejdůležitější je skupina vrstevníků, která může působit preventivně, ale může také uškodit.

V USA fungují a mají velký úspěch tzv. *peer programy*, kdy proškolení, připravení vrstevníci například vedou diskusní skupiny o nebezpečích alkoholu a jiných drog (Nešpor, Csémy, 1997, s. 10 - 11).

3. Závislost na alkoholu

„Alkohol je jednoduchá chemická látka, která snadno proniká k různým orgánům včetně mozku. Její obsah v alkoholických nápojích kolísá zhruba od 2 – 3 % (pivo) do asi 40 % v destilátech.“ (Nešpor, Csémy, 1997, s. 38)

V naší společnosti je stále vyšší počet lidí závislých na alkoholu, než počet lidí závislých na nealkoholových drogách. Alkohol je nejčastěji užívanou psychoaktivní látkou a společností poměrně hodně tolerovanou. Je to droga společenská, často užívaná ve skupině, při různých oslavách. Problém nastává pouze při nadměrné konzumaci nebo při vzniku závislosti (Vágnerová, 2008, s. 549, 555).

Také dle Matouška u nás mnohem větší společenské škody působí závislost na alkoholu, než užívání tvrdých drog, neboť alkohol je společensky velmi tolerovanou drogou, zatímco užívání tvrdých drog je viditelnější a rychleji vede ke zchátrání závislého (2003, s. 129).

V České republice je zakázán prodej a konzumace alkoholu dětem a mladistvým do 18 let. V některých vyspělých zemích je tato věková hranice ještě o pár let vyšší, např. v USA je 21 let. Tato zdánlivá přísnost je určitě namístě, neboť *„již velmi malé množství alkoholu může vyvolat u dětí nebezpečné otravy“*. Dětská játra odbourávají alkohol mnohem hůře, než játra dospělého člověka a závislost na alkoholu u dětí a mladistvých vzniká také mnohem rychleji než u dospělých (Nešpor, Csémy, 1997, s. 38).

3.1 Příčiny alkoholismu

Za příčinu alkoholismu se nejčastěji uvádí kombinace různých faktorů.

- Osobnost jedince

- Psychoaktivní vlastnosti alkoholu (působí na chemické procesy v mozku a tím vyvolává změny psychiky)
- Prostředí v němž k jeho konzumaci dochází
- Dědičné dispozice

Z vnějších faktorů je to pak například: výchova, narušená atmosféra v rodině nebo společenské a pracovní prostředí (Ühlinger, Tschui, 2009, s. 22 - 23).

3.2 Fáze vývoje vzniku závislosti na alkoholu

Závislost na alkoholu vzniká poměrně rychle, přesto se dají stanovit jednotlivé fáze:

- *Fáze občasné konzumace* – konzumace ve společnosti, nebo ke zmírnění napětí.
- *Fáze prodromální, varovná* – pití ve stresových situacích, dávky alkoholu se zvyšují, tolerance stoupá, občas pije sám, občas se opije.
- *Fáze kritická* – vzniká závislost, musí pít denně, hlavně proto, aby nedocházelo k abstinčním příznakům jako úzkost, podrážděnost, smutek, nevolnost; nad pitím nemá kontrolu, závislost si nepřipouští.
- *Fáze terminální, období úpadku* – játra jsou poškozena, k opilosti stačí jen malá dávka alkoholu, dochází k sociální izolaci (Skála, 1987; Rahn a Mahnkopf, 2000; Popov, 2001, in Vágnerová, 2008, s. 555 – 556).

3.3 Psychické změny, vyvolané nadužíváním alkoholu

Dle M. Vágnerové dochází v souvislosti s nadužíváním alkoholu k následujícím psychickým změnám:

- *Změny emocí* – lidé, kteří nadměrně pijí alkohol, bývají podráždění, výbušní, často i agresivní. Dochází u nich k vyhasínání emocí, k osamělosti, až k apatii.

- *Změny kognitivních procesů* – dochází ke zhoršení paměti i celkové výkonnosti, postupně se zhoršují všechny kognitivní schopnosti, může dojít až k demenci.
- *Změny chování* – snižuje se schopnost sebeovládání, ubývá vůle, ztrácí se sociální zábrany.
- *Osobnostní změny* – jsou nespecifické, dochází buď ke zvýšení potřeby vzrušení, nebo k pocitům diskomfortu a napětí (Vágnerová, 2008, s. 557 - 558).

3.4 Psychické a somatické poruchy, vyvolané dlouhodobým nadužíváním alkoholu

Nadužívání alkoholu kromě psychických změn způsobuje také somatické změny:

- *Alkoholový abstinenční syndrom* - při vynechání, nebo snížení potřebné dávky dochází u závislého jedince k úzkosti, neklidu, podrážděnosti, k vegetativním potížím jako nevolnost, pocení, atd.
- *Alkoholový abstinenční syndrom s deliriem* – jde o silnější reakci na snížení dávky alkoholu – silné vegetativní potíže (třes, tachykardie až záchvaty křečí), neklid přechází až v agitovanost, objevují se halucinace (bílé myšky, ...), nastává delirium tremens, které trvá kolem 72 hodin a přibližně v 10 % končí smrtí.
- *Alkoholová psychóza a halucinóza* – také je reakcí na nedostatek potřebné dávky alkoholu, objevují se sluchové halucinace (např. hlasy lidí, kteří o závislém hovoří), děsivé sny.
- *Amnestické alkoholové poruchy a demence* – poruchy paměti a úpadek inteligence v důsledku poškození CNS dlouholetým nadužíváním alkoholu, patří sem Korzakovův syndrom = tupost, apatie, demence, sociální degradace (Mareček, 1996; Knight, 2001, in Vágnerová, 2008, s. 558 – 560).

Somatické poruchy:

neurologické poruchy (poruchy rovnováhy, zmatenost), poškození jater, ledvin, trávicího systému, oběhové a dýchací soustavy (Robin a Michelson, 1988; Popov, 2001, in Vágnerová, 2008, s. 560).

Změny zevnějšku:

rozšířené cévy v obličeji, vodnaté oči, váčky pod očima, zestárlý výraz (Dörner a Plog, 1999, s. 147, in Vágnerová, 2008, s. 560).

4. Patologické hráčství – gambling

Patologické hráčství se u nás ve větší míře začalo objevovat až po listopadu 1989, v souvislosti s přibývajícím počtem hazardních („výherních“) automatů.

Automaty dělíme na výherní a zábavní:

- *Výherní automaty* = hráč si kupuje možnost výhry – jde tedy o hazardní hru. Hazardní hra může snadno vyvolat duševní poruchu, které říkáme *patologické hráčství*. V České republice platí zákaz hazardních her do 18 let.
- *Zábavní automaty* = videohry, počítačové hry – nejde o hazardní hry, avšak tyto hry mají také svá rizika:
 - zdravotní - dlouhé hodiny bez pohybu, strávené u PC,
 - sociální - chudost v mezilidských vztazích, reálný svět je nahrazován PC světem,
 - psychická - bojové PC hry jsou plné střílení, krve a brutálního násilí, což má nepříznivý vliv na vývoj lidské psychiky (Nešpor, Csémy, 1997, s. 91).

4.1 Rizika hazardu

- *Pro hráče* – v důsledku stresu dochází ke zvýšení tepové frekvence. Stres a dlouhé sezení ohrožují pohybový aparát – zejména páteř. Hrozí psychické poruchy jako úzkosti, deprese, poruchy spánku. Vzrůstá riziko chudoby,

ztráty zaměstnání, ztráty domova, riziko uvěznění, zneužívání psychoaktivních látek,

- *Pro rodiny* – patologické hráčství některého člena rodiny vede k dysfunkci rodiny, k rozvodům, u příbuzných vede k psychickým poruchám (deprese, úzkosti,) a psychosomatickým poruchám (bolesti hlavy, problémy s trávicím a pohybovým systémem).
- *Pro děti a dospívající* – u dětí a dospívajících se patologické hráčství rozvíjí rychleji, než u dospělých, může vést k problémům ve škole, k horšímu uplatnění.
- *Pro zaměstnavatele* – patologický hráč bude nevyspalý, často nemocný, málo produktivní, bude mít vysokou chybovost.
- *Pro širší společnost* – patologický hráč znamená pro společnost vyšší náklady na zdravotní péči, nižší odvody daní v souvislosti s nižší produktivitou práce, vyšší náklady v souvislosti s delikvencí a kriminalitou. Hazard může sloužit k praní špinavých peněz (Nešpor a kol., 2011, s. 19 - 22).

Některé další varovné známky a rizika hazardních her: bezohlednost vůči rodině, deprese, sebevražedné myšlenky, výčitky svědomí, skrývání hry, lhaní, (Nešpor, Csémy, 1997, s. 47).

5. Závislost a rodina

5.1 Některé typické rysy rodin, kde se vyskytuje závislost

Mezi typické rysy patří:

- *Pseudoindividuace*

neboli *zdánlivé osamostatnění*, kdy dospívající s návykovým problémem sice nerespektuje rodiče, ale zároveň se nedokáže osamostatnit.

- *Triangulace*

neboli *vytváření trojúhelníků*, kdy dospívající s návykovým problémem se například spojí s otcem proti matce, s prarodiči proti rodičům, s terapeutem proti rodičům a naopak, což umožňuje pokračovat dospívajícímu v návykovém chování.

- *Překračování meziosobních a mezigeneračních hranic*

neboli *enmeshment*, kdy dochází například ke spojení dospívajícího s mírnou, odpouštějící matkou proti přísnému otci. Tento způsob interakce bývá také označován jako *rozštěpená dvojná vazba* (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 47).

- *Patologická rovnováha*

neboli *něco za něco*, kdy návykové chování jednoho z partnerů je tolerováno například kvůli nevěře druhého partnera.

- *Umožňování*

takzvaný *umožňovač* je ten, kdo závislému vyřizuje problémy, platí dluhy, vymýšlí omluvy. Takováto „pomoc“ pouze oddaluje řešení problému (Nešpor, 2000, s. 81 - 83).

5.2 Způsob výchovy v rodině a prevence závislosti

Lze popsat několik typů výchovy dítěte v rodině:

- *Přijímající rodič* – má z dítěte radost, povzbuzuje ho.
- *Odmítající rodič* – nevyhledává dítě, je vůči němu kritický, necitlivý.
- *Omezující rodič* – nepodléhá vynucování, stanovuje jasná pravidla a následky jejich porušování.
- *Povolný rodič* – podléhá nátlaku, pravidla nestanovuje, neprosazuje.

..... přijímající + omezující rodič je pak, z hlediska prevence závislosti, nejvhodnější kombinací způsobů výchovy dítěte v rodině (Nešpor, Csémy, 1997, s. 12).

PRAKTICKÁ ČÁST

6. Cíl výzkumu

V praktické části bude uvedeno pět kazuistik, doplněných o rozhovory, vybraných osob se závislostí na alkoholu, nebo na alkoholu a současně na výherním automatu. Poté bude provedena analýza získaných dat, jejich zanesení do tabulky (viz tab.č. 1) a porovnání se zaměřením na společné znaky (rizikové faktory) z oblasti rodiny, které by se mohly podílet na vzniku závislostí u mých respondentů.

Hlavní otázkou, kterou se bude praktická část bakalářské práce zabývat je:

Jaké rysy vykazují rodinná prostředí, z nichž pocházejí osoby se závislostí na alkoholu, popřípadě na výherním automatu?

Díličními výzkumnými otázkami pak jsou:

- 1) Jakou *pozici* závislý v daném rodinném systému zastával? (sourozenecké konstelace)
- 2) Jaké bylo, z pohledu závislého, jeho *postavení* v rodině?
- 3) Jaké je *vzdělání* jeho *rodičů*?
- 4) Jaké *vztahy* panovaly v rodině?
- 5) Jaká v rodině byla *míra zájmu* o děti?
- 6) Kolik *času* věnovali rodiče svým dětem v rodině?
- 7) Jak se rodiče snažili naplňovat *volný čas* dětí?
- 8) Jaký byl v rodině *vztah k alkoholu* a jiným drogám? (prevence v rodině)
- 9) Jaká byla *struktura* těchto rodin?
- 10) Jaká byla *míra funkčnosti* těchto rodin?

Všechny otázky budou zkoumány z pohledu závislého jedince.

7. Použité metody

Jednotlivé kazuistiky, neboli případové studie, kdy se dopodrobna zabýváme jedním konkrétním případem (Hartl, Hartlová, 2004, s. 253), byly zpracovány na základě dlouhodobých pozorování a na základě provedených polostrukturovaných hloubkových rozhovorů, neboli rozhovorů pomocí návodu, kdy výzkumník nemá dopředu připraveny konkrétní otázky, ale pouze okruhy, témata, která by s dotazovaným (respondentem) rád probral. Výzkumný vzorek byl vybrán záměrným výběrem, tedy tak, aby se jednotlivé případy hodily k účelu výzkumu.

Vybírala jsem tedy z osob - alkoholiků a gamblerů, které dlouho a dobře znám a stejně dlouho s dobře znám i jejich orientační rodiny (rodiče, sourozence, ...) a které se mnou byly ochotny spolupracovat. Věk pro mě nebyl rozhodující, pohlaví také ne.

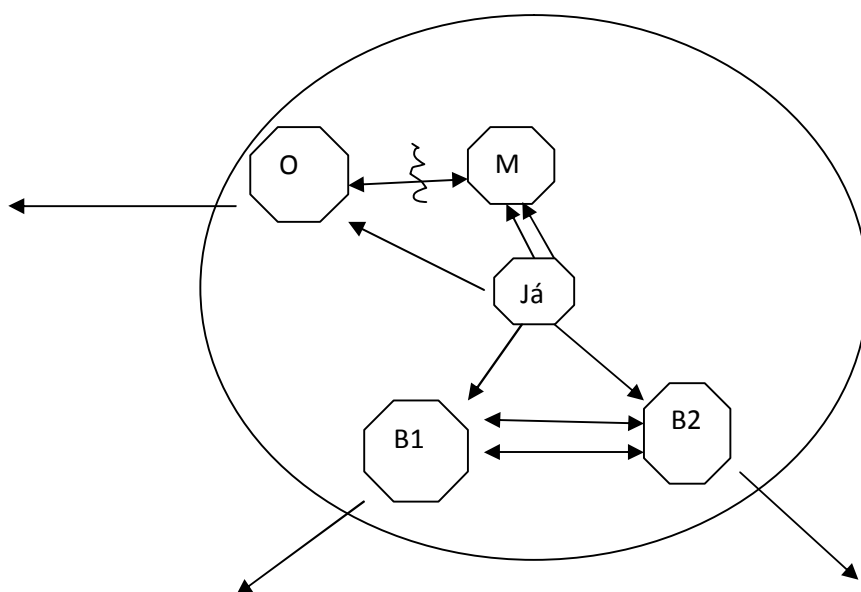
S jednotlivými respondenty jsem se, po předchozí domluvě, sešla u nich doma, nechtěla jsem je brát do, pro ně, rizikového prostředí nějaké restaurace. Nejprve jsem každého respondenta poprosila, aby popřemýšlel o vztazích v jejich rodině, pak jsme společnými silami nakreslili jejich rodinu a vztahy v ní (viz obr.č. 2, 3, 4, 5, 6) – šipky (oboustranné, nebo jednostranné) představují kladné vztahy (oboustranné, nebo jednostranné), počet šipek udává sílu vztahu, příčné čáry přes šipky pak znamenají nějaké narušení těchto vztahů (úmrť, rozvod), šipky směřující směrem ven z rodiny jsou symbolem pro odchod člena z rodiny. Velikost koleček jednotlivých členů rodiny pak udává jejich postavení v rodině. Poté jsme spolu dále hovořili o jejich rodině. Dopředu jsem měla připravena témata, která jsem chtěla s respondenty probrat. Jednotlivá témata vycházejí z výše uvedených dílčích výzkumných otázek a jsou to: pozice v rodině, postavení v rodině, vzdělání rodičů, vztahy v rodině, míra zájmu rodičů, čas věnovaný dětem, volný čas dětí (jak ho rodiče dětem naplnili), prevence závislostí v rodině, struktura rodiny, míra funkčnosti rodiny.

Z důvodu zachování anonymity jsou jména respondentů změněna:

7.1 ADAM – alkoholik, gambler, 29 let

Adam měl dva starší bratry. Matka pracovala jako prodavačka, otec jako řidič. Otec často býval na cestách. Po návratu domů řešil i drobné výchovné a školní problémy synů fyzickými tresty. Matka s tím nesouhlasila, synů se zastávala, ale sama se jim také příliš nevěnovala, neměla na ně čas. Do večera byla v práci a pak ji zaměstnávala domácnost. Adam měl školní prospěch průměrný, koníčky žádné. Problém nastal, až když si otec na svých služebních cestách našel milenku, odstěhoval se k ní a s Adamovou matkou se rozvedl. V té době bylo Adamovi 13 let, jeho bratrům 16 a 17 let. Matka nesla celou situaci velice těžce, nedokázala s bývalým manželem vůbec komunikovat, děti k němu neposílala. Otcí to docela vyhovovalo, protože založil novou rodinu a narodila se mu dcera. Matka na tom po rozvodu nebyla psychicky dobře a svoje rozladění přenášela na syny. Oba starší synové se brzy oženili, odešli z domu a začali podnikat – pronajali si hospodu. Adam zůstal s matkou sám, ta na něj ovšem měla ještě méně času, protože po odchodu otce začala mít i finanční problémy, takže si musela najít ještě druhé zaměstnání. Když už nějakou tu chvilku trávili společně, pak jen poslouchal matčiny nářky. V učilišti, kam chodil, se seznámil s partou kluků, kteří čas po vyučování trávili posedáváním po hospodách a u výherních automatů. Jednou, dvakrát šel s nimi a už se kolotoč rozběhl. Školu nedokončil, nadělal spoustu dluhů, skončil v psychiatrické léčebně. Léčbu také nedokončil. Matce slíbil, že si najde práci, aby jí pomohl splácet dluhy, které za něj platí. Celkem to klapalo, až do doby, než ho napadlo, že by mohl dělat číšníka u bratrů v hospodě, matka souhlasila s tím, že tam si vydělá víc peněz. Občas nějaký ten panáček od hostů a přítomnost výherních automatů udělaly svoje. Začal opět hrát a dělat další dluhy. V hospodě se ztratil větší obnos peněz – bratři ho nenechali zavřít do vězení jen na naléhání matky. V současné době opět „abstinuje“, stále bydlí u matky, která mu stále platí jeho dluhy, pracuje jen nárazově jako pomocný dělník ve stavebnictví.

Obr.č. 2 Schéma rodinných vztahů a postavení v rodině z Adamova pohledu

Zdroj: vlastní

Z obrázku je patrné, že Adam sám sebe vnímá jako nejméně významného člena rodiny. Po odchodu otce vidí jako nejvýše postavené členy rodiny své bratry. Adam má kladné vztahy ke všem členům rodiny, bohužel nejsou dostatečně opěťované. Jako nejsilnější vidí vztah mezi jeho bratry.

Pozice:

Nejmladší ze tří sourozenců, synů.

Postavení:

V rodině se cítil být outsiderem.

Vzdělání rodičů:

Oba vyučení.

Vztahy:

Vztah k matce:

„Vždycky jsem ji měl moc rád. Pomáhala mi.“ „Byla s náma proti tátovi.“

Vztah k otci:

„Bratři ho rádi neměli, nesnášeli ho, tak jsem držel basu.“

„Ty jsi ho měl rád, je to tak?“ „Asi jo, pak když odešel, tak mě to mrzelo, mě tolik nemlátil zmlátil mě asi jenom jednou.“

„Měl tě raději než bratry?“ „No to ne, to asi ne nedával najevo žádný city to spíš, že já byl takovej ten hodnej kluk.“

Vztah k sourozencům:

„Oni kámošili tak spíš spolu, se mnou ani ne chtěl jsem být jako oni umět vyprávět vtípy, mít kamarády“

Míra zájmu:

„Jó, táta vždycky odněkud přijel, zmlátil nás za špatný známky a odjel. A máma, ta taky pořád neměla čas, byla pořád v jednom kole.“

„No a když jsi měl nějaký problém, tak jsi šel za kým?“ „Za bráchama.“

Čas rodičů:

„Alespoň na nějaké společně strávené chvíle si vzpomínáš, ne?“ „Ne.“

Volný čas:

„Žádný sport jsem nedělal a do kroužků taky nechodil. Brácha hrál na kytaru – naučil se to sám – mně to nešlo.“

Vztah k alkoholu:

„O nebezpečí alkoholu, nebo jinejch drog jsme se nikdy nebavili. Matka, zvlášť po odchodu táty, se ráda nepila, na nějakých oslavách a tak.“

Struktura:

Rodina úplná → rozvod → rodina neúplná.

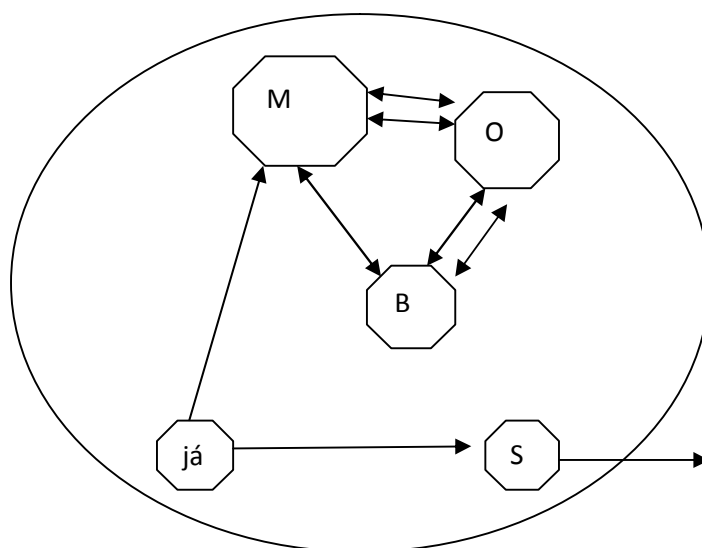
Míra funkčnosti:

Rodina funkční s přechodnými problémy → rozvod → rodina dysfunkční.

7.2 BORIS – alkoholik, gambler, 30 let

Boris měl starší sestru a o deset let mladšího bratra. Borisův otec pracoval jako projektant ve strojírenské firmě, matka jako zdravotní sestra v nemocnici. Otec uplatňoval autoritářskou výchovu, ale rodině ve skutečnosti vládla matka. Matka byla silně introvertní a rozhodně nebyla typem vřelé, milující matky. Vztahy k lidem a to i k vlastním dětem měla spíše chladné. V době, kdy Boris začal mít problém s alkoholem mu bylo 18 let a právě dokončil strojírenské učiliště. Snažil se najít práci, ale to se mu nedařilo. Měl spoustu volného času, který trávil „poflakováním a mejdany“ s kamarády na sídlišti. Peníze na alkohol si půjčoval od sestry nebo prodával svoje věci a tak ho napadlo, že by si mohl „přivydělat“ na automatech. To samozřejmě neklaplo, tak později začal brát peníze rodičům. Z každé práce, kterou si našel, ho po čase kvůli alkoholu vyhodili. Jeho o dva roky starší sestra brzy po ukončení gymnázia odešla z domova, vdala se a vysokou školu si dodělala dálkově. Jeho o deset let mladší bratr, který byl, z pohledu Borise, rodinným benjamínkem, si krátce po střední škole našel přítelkyni a odstěhoval se za ní. Boris stále bydlí u rodičů, ti mu ze strachu před exekutory nechali zrušit trvalý pobyt, protože už stihl nadělat spoustu dluhů. Občas si najde nějakou příležitostnou práci, ale stále pije a každou „přebytečnou“ korunu prohraje. Matka už ho několikrát z domu vyhodila, ale pak ho zase vzala zpátky.

Obr.č. 3 Schéma rodinných vztahů a postavení v rodině z Borisova pohledu

Zdroj: vlastní

Boris vnímal především silný vztah mezi mladším bratrem a otcem. Sobě zakreslil pouze kladný vztah k matce a k sestře, ale pouze jako vztahy jednostranné. Sestra má namířeno ven z rodiny. Matku vidí jako nejvýše postaveného člena rodiny, sebe a sestru jako nejnižší postavené.

Pozice:

Boris je prostřední ze tří sourozenců.

Postavení:

Nejvyšší postavení v rodině Boris přisoudil matce, pak následuje otec, pak mladší bratr a nakonec on se sestrou.

Vzdělání rodičů:

Matka – SŠ. Otec – VŠ.

Vztahy:

Vztah k matce:

„..... když jsem viděl, jak se věnuje mladšímu bratrovi mně a sestře se tak nikdy nevěnovala, ale tenkrát mi to nepřišlo, rád ji mám, pomáhá mi.“

Vztah k otci:

„No, já nevím. S bratrem týden objížděl celý okres a sháněl mu nějakou levnou motorku, to by pro mě nikdy neudělal, já měl starý kolo, kdoví po kom, se ségrou napůl.“

Vztah k sourozencům:

„Sestru mám rád, je hodná, mockrát už mi pomohla, ale myslím, že ona se za mě spíš stydí.“

Míra zájmu:

„Táta se o mě zajímal, jen když měl jít do školy řešit můj prospěch, nebo tak něco, to pak řádl. Máma byla vždycky nějaká taková odměřená. Když sem měl nějaký problém, šel sem za ségrou, nebo za kámošema.“

Čas rodičů:

„Já se nepamatuju, že by táta někdy se mnou šel třeba na fotbal, zato s bráchou pak chodil snad každou neděli.“

Volný čas:

„Naši mě napřed dali na hokej, ale pak řekli, že na to nemaj ani čas, ani peníze, tak sem toho musel nechat. Pak už sem nedělal nic. S kámošema sme většinou kopali míčem před panelákem.“

Vztah k alkoholu:

„Jako, že bych neměl pít, to mi nikdy naši neřikali táta si rád zašel s chlapama na pivko.“

Struktura:

Rodina úplná.

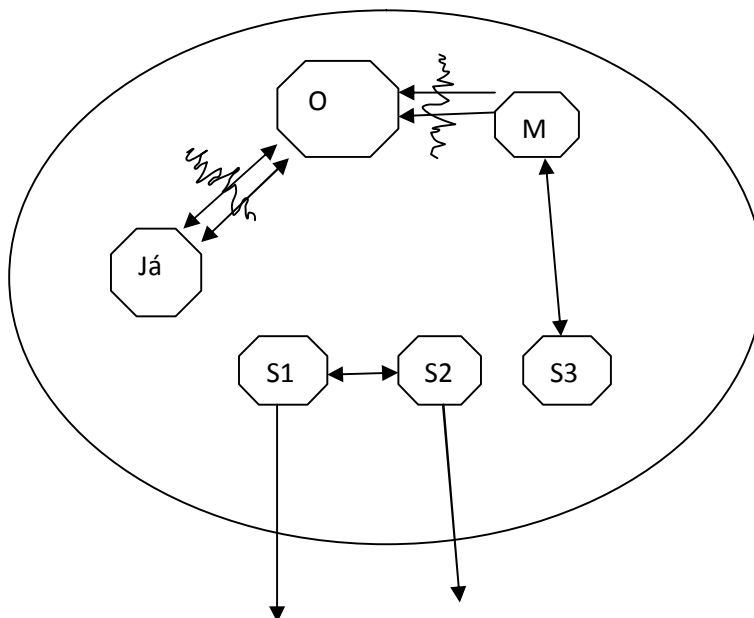
Míra funkčnosti:

Rodina funkční s přechodnými problémy.

7.3 CYRIL – alkoholik, 36 let

Cyril měl tři sestry. Dvě starší a jednu mladší. Věkový rozdíl mezi jednotlivými sourozenci byl vždy kolem dvou let. Matka se o rodinu a děti sice asi snažila starat, ale moc to nezvládala. Děti potřebovaly, aby se jim někdo věnoval v přípravě do školy, ale matka na to nestačila. Rodinu hodně držel nad vodou otec, ten však, aby početnou rodinu uživil, musel být často v práci. Matka pracovala pouze příležitostně v místním Zemědělském družstvu. Když bylo Cyrilovi deset let, jeho otec zemřel. Po smrti otce se rodinná situace hodně zhoršila. Matka nevycházela s penězi, o domácnost se moc nestarala, dětem se věnovala jen velmi málo. Všichni věděli, že mají doma nepořádek, jsou bez proudu, Dětem se spolužáci ve škole kvůli tomu posmívali, posmívali se jim i kvůli starému oblečení, kvůli tomu, že jsou hloupé. Děti tím hodně trpěly. Nejstarší dcera se odstěhovala daleko od rodiny hned, jak vyšla ze 7. třídy ZŠ a vyučila se uzenářkou. S rodinou se nestýká, stydí se za ni. V pořadí druhou dceru si po smrti otce vzala do péče její teta, otcova sestra. Základní školu dokončila celou, pracuje ve zdravotnictví, dálkově studuje zdravotnickou školu, s rodinou se nestýká. Nejmladší dcera také vyšla v 7. třídě ZŠ, vyučila se uzenářkou, bydlí stále s matkou, nepracuje. Cyril vyšel také ze 7. třídy ZŠ, začal se učit na řezníka, už na učilišti měl problémy s alkoholem, vyučil se jen stěží. Práci nesehnal, aby měl na alkohol, bral doma matce peníze a v opilosti ji ohrožoval nožem. Matka na něj musela často volat policii. V současné době žije s přítelkyní v sousední vsi, má malé dítě, živí se občasnými opravami aut. Alkohol hodně omezil, nicméně alkoholikem zůstává – občas se napít prostě musí a to pak nedokáže přestat, dokud nezůstane ležet někde pod stolem.

Obr.č. 4 Schéma vztahů a postavení v rodině z Cyrilova pohledu

Zdroj: vlastní

Jako nejvýše postaveného člena rodiny Cyril vnímal jednoznačně otce, měl k němu také silný citový vztah, stejně tak otec měl rád Cyrila, proto si Cyril v rodině připadal důležitý. Dále je zde patrná silná vazba matky na otce. To se ovšem vše změnilo smrtí otce. Matce zůstal alespoň vztah s nejmladší dcerou. Cyril zůstal v rodině tak nějak citově opuštěný.

Pozice:

Cyril je třetí ze čtyř sourozenců. Jediný syn.

Postavení:

Dokud žil otec, coby hlava rodiny, byl Cyril, jako jediný syn, jeho pravou rukou, to mu dávalo pocit důležitosti. Velký obrat nastal po smrti otce – Cyril si připadal ztracený, bezvýznamný, vše mu bylo jedno.

Vzdělání rodičů:

Otec – SŠ. Matka – ZŠ.

Vztahy:

Vztah k otci:

„Byl dobřej. Učil mě spravovat auta. Dali sme spolu dohromady malou motorku. Měl sem ho rád. Dokud tady byl, bylo všechno jiný.“

Vztah k matce:

„..... nevím já nevím dokud žil táta, tak to asi ještě šlo pak umřel děcka se nám posmívaly, že smrdíme vadilo mi to nejstarší sestra ji nesnášela“

Vztah k sourozencům:

„ Se ségrama sme si nějak extra zase nerozuměli.“

Míra zájmu:

„..... táta chtěl, ať se učíme, aby z nás něco bylo pak umřel máma se nezajímala o nic.“

Čas rodičů:

„Táta jak mohl, tak se mnou něco dělal.“

„A matka?“ „Ta buď seděla v kuchyni a kouřila, nebo jela za babičkou, která byla nemocná. Myslím, že měla peníze, že jí ošetřuje, nebo tak něco.“

Volný čas:

„Táta mě přihlásil na fotbal, ale pak umřel a máma neměla ani na moje kopačky, tak sem musel přestat.“

Vztah k alkoholu:

„Hovořili s tebou někdy rodiče o nebezpečí alkoholu?“ „Tak to teda ne na vsi se prostě pije.“

Struktura:

Rodina úplná → smrt otce → rodina neúplná.

Míra funkčnosti:

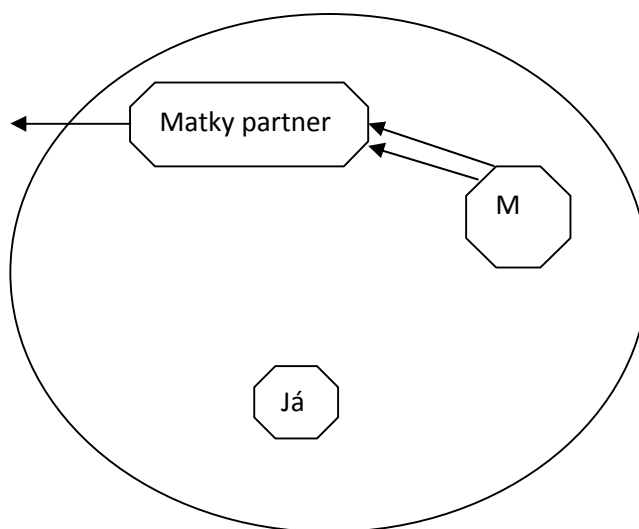
Rodina funkční s přechodnými problémy → smrt otce → rodina dysfunkční.

7.4 DAVID – alkoholik, gambler, 38 let

David byl jedináček. Davidům otec se od nich odstěhoval krátce po Davidově narození. Davidova matka ho vlastně vyhodila a nepřála si, aby se s Davidem stýkal. David později věděl, kdo je jeho otec a věděl, kde bydlí, ale to bylo asi tak všechno. Davidova matka byla vždy veselá a upovídaná, až hlučná. Měla ráda společnost, ráda se bavila, bohužel to dělala téměř vždy na úkor Davida. Kromě toho, že ho často nechávala doma samotného, neustále mu vodila domů nové a nové „tatínky“. David je nesnášel – čím byl starší, tím to bylo horší. Hloupý určitě nebyl, ale jeho prospěch ve škole byl špatný, matka kvůli svým „amantům“ na něj neměla čas. Ve škole neměl kamarády, děti se mu posmívaly kvůli drobnému zadrhávání v řeči a kvůli zvláštním botám, které kvůli plochým nohám neustále nosil. Vyučil se zedníkem. Z první práce, do které nastoupil, ho vyhodili kvůli alkoholu. Z druhé a třetí práce také. Pak už se mu stálou práci nedařilo najít, stále více propadal alkoholu. Začal jezdit do blízkého města, kde se po hospodách snažil „vydělat“ si peníze na výherních automatech. Pro peníze na hraní a na alkohol si jezdil za matkou, často byl agresivní, z domu jí ukradl a prodal vše, co se prodat dalo. Nakonec skončil s partou „čučáků“ na autobusovém nádraží a peníze si opatřoval žebráním. Takhle žil až do doby, než si našel přítelkyni, se kterou se nastěhoval do domku po svém dědovi. Narodily se mu postupně dvě dcery, které mu byly odebrány – vzhledem k jeho způsobu života a vzhledem k nemoci jeho přítelkyně, která je mírně psychicky zaostalá a má silnou epilepsii. Obě dcery byly dány do pěstounské péče, Davidova matka s nimi zůstává v kontaktu a bere si je na prázdniny. David sám o ně zájem nemá. Občas najde příležitostnou práci v lese. Peníze, které vydělá, obratem propije, nebo prohraje. V opilosti již několikrát rozbil celé zařízení svého domku, matka

mu vždy pomohla dát dům alespoň trochu dopořádku. Matka se mu snaží pomáhat, nejspíš cítí svůj díl viny, ale na veřejnosti se za něj stydí.

Obr.č. 5 Schéma vztahů a postavení v rodině z Davidova pohledu

Zdroj: vlastní

David vidí jako člověka s nejvyšším postavením v rodině vždy matčina nového partnera, protože matka si vždy k němu vytvoří silný citový vztah a plně se mu podřizuje. David sám sebe vidí jako malého a bezvýznamného. K matce nechtěl zakreslit žádný vztah.

Pozice:

Jedináček.

Postavení:

„Páté kolo u vozu.“

Vzdělání rodičů:

Otec – SŠ, Matka - vyučena.

Vztahy:

Vztah k matce:

„Dneska mi třeba pomáhá, ale ty její chlapy sem prostě nesnášel překážel sem jí.“

Vztah k otci:

„Neznám ho máma nechtěla, aby za mnou chodil.“

Míra zájmu:

„Měla pořád jen ty své chlapy na mě prostě kašlala.“

Čas rodičů:

„Měli jste s matkou nějakou společnou činnost, kterou jste rádi dělali?“ „Jó, já seděl doma a máma někde lítala s těma chlapama.“

Volný čas:

„Máma mě nedala ani na fotbal, že sem měl ploché nohy.“

Vztah k alkoholu:

„Máma se z těch jejích schůzek vracela často opilá.“

Struktura:

Rodina naúplná.

Míra funkčnosti:

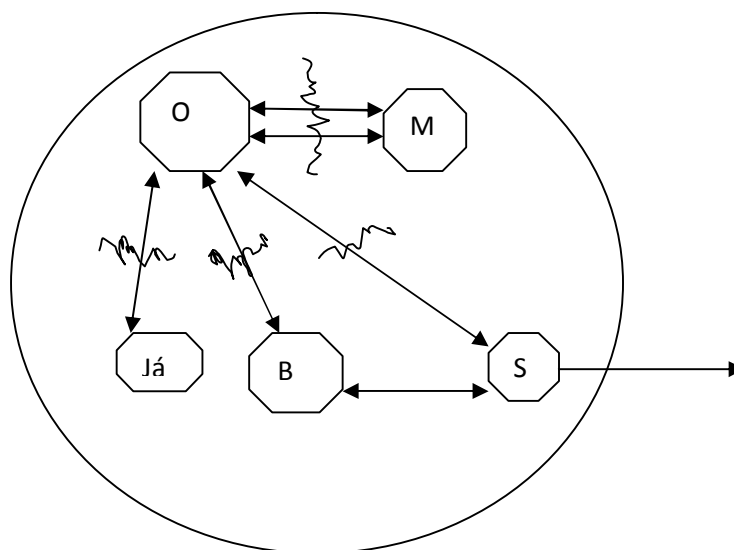
Rodina dysfunkční.

7.5 EMIL – alkoholik, 27 let

Emil měl o dva roky staršího bratra a o tři roky starší sestru. Otec s matkou je často brali na výlety, v létě jezdili na chatu, v zimě na hory. Zlom nastal, až když Emilovi bylo 10 let a jeho otec vážně onemocněl. Emilova matka to neunesla a začala pít. Situace se ještě více vyhroutil po smrti Emilova otce. Matka kromě pití a chození po nočních

podnicích, začala ještě střídat partnery. Místo, aby se věnovala dětem, raději se věnovala svým „novým láskám“ a nakonec se nastálo odstěhovala do Německa, za svým přítelem. V té době bylo Emilovi 17 let, jeho bratrovi 19 let a sestře 20 let. Sestra už v té době doma nebydlela, byla vdaná a měla roční dítě. Tíha domácnosti padla na staršího bratra, který dokončil střední odbornou školu a již pár měsíců pracoval. Emil se začal potloukat po hospodách, peníze na alkohol si sháněl prodejem věcí z bytu, občas vzal peníze bratrovi z peněženky, nebo sebral peníze, které jim matka posílala z Německa na nájem bytu. Z učiliště ho málem vyhodili, protože se často stávalo, že do rána popíjel s kamarády a do školy pak prostě nešel. Po vyučení nesehnal práci a jeho alkoholové jízdy pokračovaly. Naštěstí při jedné ze svých jízd potkal svou současnou přítelkyni, která ho drží nad vodou.

Obr.č. 6 Schéma vztahů a postavení v rodině z Emilova pohledu

Zdroj: vlastní

Z obrázku je patrné, že nejdůležitější postavou pro Emila byl jeho otec. Otce měl rád nejen on, ale i ostatní členové rodiny. Po otcově smrti se nepsanou hlavou rodiny stal Emilův starší bratr, který se staral o chod domácnosti. Bratr si byl mnohem blíže sestrou, než s Emilem. Emil si připadal ostrčený.

Pozice:

Nejmladší ze tří sourozenců.

Postavení:

Po smrti otce si v rodině připadal ostrčený.

Vzdělání rodičů:

Otec – SŠ. Matka – vyučena.

Vztahy:

Vztah k otci:

„Byl moc bezva měl jsem ho moc rád dělal s náma spoustu věcí chybí mi.“

Vztah k matce:

„Nevím.“

„Byla hodná?“ „Táta byl hodnej, hrál si s náma, byla sranda.“

„Jaká tedy byla? Jedním slovem.“ „Chladná!“

Vztah k sourozencům:

„Moc mě nebrali, byli tak spíš spolu, byl sem pro ně ten mladší a hloupější.“

Míra zájmu:

„Volala ti matka často z Německa?“ „Občas zavolala.“

„Zajímala se o školu, nebo co děláš po škole?“ „No, tak to jí zrovna moc nezajímalo, ani když byla tady.“

Čas rodičů:

„Táta nás učil lyžovat, bruslit, plavat, Máma, ta radši seděla s kámoškou a popíjela víno.“

Volný čas:

„Když jsem byl už větší, chtěl jsem hrát hokej, ale máma řekla, že mi to nejde, že za mě nebude zbytečně vyhazovat peníze!“

Vztah k alkoholu:

„Při rodinných oslavách se u nás prostě popijelo. O nebezpečí alkoholu se nikdy nemluvilo.“

Struktura:

Rodina úplná → smrt otce → rodina neúplná.

Míra funkčnosti:

Rodina funkční → smrt otce → rodina dysfunkční.

8. Shrnutí dat

Tab.č. 1 Shrnutí výzkumem získaných dat

	ADAM	BORIS	CYRIL	DAVID	EMIL
Pozice	3.dítě ze 3í	2.dítě ze 3í	3.dítě ze 4	jedináček	3.dítě ze 3í
Postavení	outsider	nízké post.	ztracený	5.kolo	odstrčený
Vzdělání rod.	vyučeni	VŠ, SŠ	SŠ, ZŠ	SŠ, vyučena	SŠ, vyučena
Vztahy	narušené	narušené	narušené	narušené	narušené
Míra zájmu	nedostatečný	nedostat.	nedostat.	nedostat.	nedostat.
Čas dětem	málo	málo	málo	málo	málo
Náplň v. času	ne	ne	ne	ne	ne
Prevence alk.	ne	ne	ne	ne	ne
Struktura	Ú→N	Ú	Ú→N	N	Ú→N
Funkčnost	F s p.p.→D	F s p.p.	F s p.p.→D	D	F→D

Zdroj: vlastní

9. Porovnání dat

Pozice: Závislí jedinci z mého výzkumu pocházejí z rodin, kde byli v různých pozicích.

Postavení: Všichni mí respondenti si v rodině připadali nedůležití – to vyplývá z narušených vztahů v rodině a z nízkého zájmu rodičů o děti, dětem pak chybí pocit vlastní důležitosti a důležitosti pro rodinu.

Vzdělání rodičů: Rodiče mých respondentů mají různou úroveň vzdělání – od základního vzdělání až po vysokoškolské.

Vztahy v rodině: Ve všech zkoumaných rodinách byly výrazně narušeny vztahy v rodině. Otec buď umírá, nebo odchází z rodiny tak, že s rodinou nezůstává v kontaktu, nepodílí se na výchově dětí, často je narušen i vztah s matkou.

Míra zájmu o dítě: Ve všech zkoumaných rodinách měli rodiče málo zájmu o děti, nepovídali si s nimi dostatečně, nezajímali se o to, co je trápí.

Čas věnovaný dětem: Ani v jedné ze zkoumaných rodin nevěnovali rodiče dětem dostatek času. Buď byli pracovně vytížení a čas neměli, nebo to prostě nepovažovali za důležité, měli jiné starosti.

Zajišťování náplně volného času dětem: Když už se rodiče dětem nevěnují, protože tedy třeba jsou pořád v práci, je velice důležité, aby jim zajistili náplň volného času – přihlásili je do nějakých kroužků, nalákali je na nějakou zájmovou činnost, na nějaký sport. Ani v jedné z rodin se tak nestalo.

Prevence závislostí: Ani v jedné z rodin rodiče s dětmi nehovořili o alkoholu a jiných návykových látkách a o nebezpečí vzniku závislostí.

Struktura rodiny: Moji respondenti pocházejí jak z rodin úplných, tak neúplných – samotná úplnost, nebo neúplnost rodiny není až tolik podstatná – mnohem více záleží na kvalitě vztahů a citových vazeb.

Funkčnost rodiny: Také zde mí respondenti pocházejí jak z funkčních, tak dysfunkčních rodin – míra funkčnosti rodiny je také určována kvalitou vztahů (Matoušek, 2003, s. 149 – 151).

10. Závěr výzkumu

Z ukončeného výzkumu mi vystoupila celá řada dalších otázek. Bohužel vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce jsem se jim nemohla věnovat více.

Příklady otázek:

- **Jaké další faktory, z jiných oblastí než je rodina, se spolupodílely na vzniku závislostí u mých respondentů?**

U Adama, Borise a Emila je to nepochybně nevhodná parta vrstevníků, u Cyrila a Davida pak nemožnost sehnat práci, ale bude zde určitě řada dalších faktorů (Nešpor, 2001, s. 44 – 54).

- **Jaký je rozdíl v míře resilience u závislého jedince a u jeho sourozenců? Jinými slovy, proč právě ON a ne jeho sourozenci?**

Asi nejvíce je obrovský rozdíl patrný v rodině Adama. Adamovi bratři jsou inteligentní, extravertní, svědomití, zatímco Adam je pravý opak.

- **Je nějaká souvislost mezi pohlavím jedince a závislostí?**

Z mého výzkumu by se dalo usuzovat, že k závislostem mají větší sklon jedinci mužského pohlaví, ale nesmíme zapomenout, že všechny sestry mých respondentů si velice brzy našly nějaké ty svoje lásky a odešly z domu, neboli jim pomohly vnější síly v obraně proti nepříznivým podmínkám (Matějček, Dytrych, 2002, s. 70, 108 – 118).

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, z jakých rodin pocházejí osoby se závislostí na alkoholu nebo na výherním automatu. Zabývala jsem se především vztahy v těchto rodinách, dále pak funkčností a strukturou těchto rodin, pozicí a postavením zkoumaného jedince v těchto rodinách, vzděláním rodičů, mírou zájmu o děti a prevencí závislostí v těchto rodinách.

V teoretické části jsem nejprve vysvětlila pojmy z oblasti rodiny a následně pojmy, které se týkají závislostí, specificky pak závislostí na alkoholu a na výherních automatech. Některé důležité pojmy jsem vysvětlila z pohledu více autorů.

Praktickou část jsem věnovala jednotlivým kazuistikám, které jsem doplnila o polostrukturované hloubkové rozhovory s respondenty a o náčrty vztahů v rodině.

Tímto výzkumem jsem zjistila, že v rodinném prostředí všech mých respondentů se vyskytuje celá řada rizikových faktorů, jako například:

V rodině Adama:

- **Autoritářský výchovný styl** otce (Procházka, 2012, s. 107 – 109), později, po rozvodu, **nepřítomnost otce** (Sobotková, 2001, s. 133 – 134):
„..... mě tolik nemlátil zmlátil mě asi jenom jednou.“
- **Matka po rozvodu** trpí přetížeností, nedostatkem času na děti, nedostatkem peněz, psychickými problémy (Sobotková, 2001, s. 132) – svoji psychickou rozladěnost přenáší na děti.
- **Enmeshment** (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 47), kdy se synové spojili s matkou proti přísnému otci:
„Byla s náma proti tátovi.“
- **Přílišná závislost na matce.**
- **Umožňování** (Nešpor, 2000, s. 81) ze strany matky, kdy svému synovi neustále platí dluhy, hájí ho před otcem, později před bratry.

V rodině Borise:

- Otec uplatňuje **autoritářskou výchovu.**

- Matka je **odmítající rodič** (Nešpor, Csémy, 1997, s. 12) - je necitlivá k potřebám dětí, kritická:
„*Máma byla vždycky nějaká taková odměřená.*“
- **Pseudoindividuace** (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 47) – Boris rodiče nerespektuje, ale nedokáže se osamostatnit.

V rodině Cyrila:

- **Nepřítomnost otce** (po jeho smrti):
„*Dokud tady byl, bylo všechno jiný.*“
- **Nižší inteligence matky.**
- **Po smrti otce** finanční **problémy matky** a selhávající péče o domácnost a děti:
„*..... pak umřel máma se nezajímala o nic.*“

V rodině Davida:

- **Promiskuitní matka** s kladným vztahem k alkoholu:
„*Máma se z těch jejích schůzek vracela často opilá.*“
- Nezájem o Davida ze strany matky (**odmítající rodič**):
„*..... překážel jsem jí.*“ „*..... na mě prostě kašlala.*“
- **Chybějící otec.**

V rodině Emila:

- **Nepřítomnost otce** (po jeho smrti).
- **Odmítající matka.**
- **Matka po smrti otce – nezvládnutí situace** – alkohol, promiskuita:
„*Máma, ta radši seděla s kámoškou a popíjela víno.*“
- Nakonec i **nepřítomnost matky** (po jejím odjezdu za přítelem do Německa).

Získané poznatky jsem shrnula, upravila do tabulky a porovnála. Na základě srovnání jsem pak získala **společné znaky (rizikové faktory) z oblasti rodiny, které mohly být jednou z příčin vzniku závislosti u zkoumaných osob.**

Všichni mnou zkoumaní jedinci tedy pocházejí z **rodinného prostředí**, které oni sami vnímají, jako prostředí:

- **s narušenými vztahy,**
v tomto směru je typický například výrok Adama: „*Otec nedával najevo žádný city.*“
- **s nízkou mírou zájmu o děti,**
např. David říká o své matce: „*Měla pořád jen ty svý chlapy na mě prostě kašlala.*“
- **kde rodiče věnují dětem málo času,**
např. výrok Emila: „*Máma, ta radši seděla s kámoškou a popíjela víno.*“
- **kde se rodiče nestarají o vhodné zaplnění volného času dětí,**
např. tvrzení Adama: „*Žádnej sport jsem nedělal a do kroužků taky nechodil.*“
- **kde rodiče opomíjejí prevenci závislostí,**
např. Cyril na otázku, zda s ním někdy rodiče hovořili o nebezpečí alkoholu, odpovídá: „*Tak to teda ne ... na vsi se prostě pije.*“
- **kde se děti cítí být nedůležitými,**
např. David se v rodině cítí jako: „*Páté kolo u vozu.*“

Výzkumem získané poznatky bych ráda předložila mým respondentům a upozornila je na rizikové faktory z jejich orientačních rodin, které by se mohly opakovat i v jejich prokreačních rodinách (Vágnerová, 2008, s. 589 – 592) a mohly by tak zvýšit riziko vzniku závislostí zase u jejich dětí. Doufám, že tento způsob prevence „padne na úrodnou půdu.“

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

GJURIČOVÁ, Šárka; KUBIČKA Jiří. *RODINNÁ TERAPIE : Systemické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha : Grada, 2009. 288 s. ISBN 978-80-247-2390-7.

HARTL, P; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-303-X.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.

KRAUS, Blalhoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra et al. *ČLOVĚK – PROSTŘEDÍ – VÝCHOVA : K otázkám sociální pedagogiky*. Brno : Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace : Pořadí narození a jeho vliv na osobnost člověka ...* . 3. vyd. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-194-8.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha : Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

MATĚJČEK, Zdeněk; DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozšiř. a přepr. vyd. Praha : SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich; KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 2., aktualiz. vyd. Praha : Portál, 2003. 344 s. ISBN 80-7178-771-X.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislosti : současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha : Portál, 2000. 152 s. ISBN 80-7178-432-X.

NEŠPOR, Karel. *Vaše děti a návykové látky*. Praha : Portál, 2001. 160 s. ISBN 80-7178-515-6.

NEŠPOR, Karel a kol. *Jak překonat hazard : prevence, krátká intervence a léčba*. Praha : Portál, 2011. 160 s. ISBN 978-80-262-0009-3.

NEŠPOR, Karel; CSÉMY Ladislav. *Alkohol, drogy a vaše děti : Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat a jak je zvládat*. 4., rozšíř. vyd. Praha : BESIP, 1997.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha : Grada, 2007. 124 s. ISBN 978-80-247-2057-3.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Praha : Academia, 2010. 472 s. ISBN 978-80-200-1499-3.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha : Grada, 2012. 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5.

SATIROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině : základní dílo psychologie vztahů*. 2. vyd. Praha : Práh, 2006. ISBN 80-7252-150-0.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. 176 s. ISBN 80-7178-559-8.

ÜHLINGER, Claude; TSCHUI, Marlyse. *Když někdo blízký pije : rady pro rodiny osob závislých na alkoholu*. Praha : Portál, 2009. 144 s. ISBN 978-80-7367-610-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4., rozšíř. a přeprac. vyd. Praha : Portál, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.